

QADIMIY O'ZBEK MATOLARI (ATLAS ADRAS SHOYI)NING ZAMONAVIY DIZAYNDAGI TALQINI.

Begimqulova Solixa Xonimqul qizi

Kamoliddin Behzod nomidagi milliy rassomchilik va dezayin institute

Dezayin kafedrası o'quvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada qadimiy o'zbek matolaridan bo'lgan atlas, adras va shoyi kabi milliy to'qimachilik mahsulotlarining zamonaviy dizayndagi talqinlari o'rganiladi. O'zbek xalqining boy madaniy merosi namunasi sifatida ushbu matolar o'ziga xos naqsh va texnologiyalarga ega bo'lib, bugungi modalar olamida yangicha ko'rinishda qayta talqin qilinmoqda. Maqolada ushbu matolarning tarixiy ildizlari, ularning badiiy-estetik va funksional jihatdan yangilanishi, dizaynerlar tomonidan qo'llanilishi va xalqaro modalar maydonidagi o'rni tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Atlas, adras, shoyi, dizayn, milliy matolar, etnografiya, moda, zamonaviy kiyimlar, madaniy meros, milliy uslub.

O'zbekiston qadimdan to'qimachilik san'ati bilan mashhur bo'lgan mamlakatlardan biri sanaladi. Ayniqsa, atlas, adras va shoyi matolari milliy madaniyatning muhim unsurlaridan biri sifatida qadrlanadi. Ushbu matolar nafaqat estetik ko'rinishi, balki ulardagi ramziy ma'nolar, ijtimoiy mavqeni ifodalovchi belgilar bilan ham ajralib turgan. Bugungi kunda esa bu matolar zamonaviy moda olamida yangicha dizaynlar orqali talqin qilinib, o'zbeklikni dunyoga namoyon etishda muhim vosita bo'lib xizmat qilmoqda. Maqolada ana shu yangicha dizayn talqinlari, ularning mazmuni va imkoniyatlari tahlil qilinadi.

Qadimiy o'zbek matolari – atlas, adras va shoyi – o'zbek xalqining boy madaniy merosining muhim timsoli bo'lib, ularning zamonaviy dizayndagi talqini o'zbek modasining jahon miqyosida rivojlanishida katta ahamiyatga ega. Ushbu matolar o'zining nafis to'qimasi, rang-barang naqshlari va qadimiy hunarmandchilik an'analari bilan ajralib turadi. Zamonaviy dizaynerlar ularni global moda trendlari bilan uyg'unlashtirib, an'anaviy estetika va zamonaviy uslublarni sintez qilib, yangi nafas bermoqda. Quyida ushbu matolar haqida batafsil ma'lumot, ularning zamonaviy dizayndagi talqini va bugungi modadagi o'rni haqida kengroq yoritaman.

Qadimiy o'zbek matolari haqida umumiy ma'lumot

Atlas:

- Tarkibi va xususiyatlari: Atlas – bu sof ipakdan tayyorlanadigan silliq, yorqin va nafis mato. Uning eng muhim xususiyati – “ikat” (abrband) texnikasi yordamida yaratilgan murakkab naqshlar. Bu uslubda iplar bo'yashdan oldin maxsus tarzda bog'lanadi, bu esa o'ziga xos rang o'tishlari va geometrik naqshlar hosil qiladi.

- An'anaviy ishlatilishi: O'zbekistonda atlas ko'pincha milliy liboslar, xususan, ayollar uchun chapan, ko'ylak va ro'mollar tayyorlashda ishlatilgan. Marg'ilon, Buxoro va Samarqand kabi shaharlarda atlas ishlab chiqarish an'anasi asrlar davomida shakllangan.

- Naqshlar: Atlas matolarida ko'pincha bulut shaklidagi "abr" naqshlari, gullar, geometrik shakllar va sharqona ornamentlar uchraydi.

Adras:

- Tarkibi va xususiyatlari: Adras – ipak va paxta aralashmasidan tayyorlanadigan mato bo'lib, atlasga nisbatan qalinroq va mustahkamroq. U o'ziga xos chiziqli naqshlari va yorqin ranglari bilan ajralib turadi.

- An'anaviy ishlatilishi: Adras ko'pincha erkaklar va ayollar uchun milliy kiyimlarda, masalan, chapan yoki ko'ylaklarda ishlatilgan. Uning mustahkamligi tufayli kundalik kiyimlar uchun ham mashhur edi.

- Naqshlar: Adrasda chiziqlar va rang-barang kombinatsiyalar ustunlik qiladi, lekin ba'zida atlasdagi kabi ikat naqshlari ham qo'llaniladi.

Shoyi:

- Tarkibi va xususiyatlari: Shoyi – eng yupqa va yengil ipak mato bo'lib, shaffof yoki yarim shaffof tuzilishga ega. U nozik ishlov berish va nafislik talab qiladigan kiyimlar uchun ishlatiladi.

- An'anaviy ishlatilishi: Shoyi ko'pincha ayollar ro'mollari, nozik ko'ylaklar yoki kashtado'zlik uchun asos sifatida foydalanilgan. Uning yengilligi uni issiq iqlim sharoitida kiyish uchun ideal qiladi.

- Naqshlar: Shoyida oddiyroq naqshlar yoki nozik kashtalar ko'proq uchraydi, lekin ba'zida atlasdagi kabi ikat uslubi ham qo'llaniladi.

Zamonaviy dizayndagi talqinlar

Qadimiy o'zbek matolarining zamonaviy dizayndagi talqini o'zbek modasining jahon miqyosida tan olinishi va an'anaviy hunarmandchilikni zamonaviy estetika bilan uyg'unlashtirishga xizmat qilmoqda. Quyida bu jarayonning asosiy yo'nalishlari va xususiyatlari keltiriladi:

Dizaynerlarning yondashuvi

O'zbekistonda va xalqaro maydonda faoliyat yuritayotgan dizaynerlar atlas, adras va shoyini zamonaviy moda kontekstida qayta talqin qilmoqda. Quyida ba'zi taniqli dizaynerlar va ularning yondashuvlari:

- Lali Fazilova (Lali brendi):

- Lali Fazilova o'zbek matolarini zamonaviy kuturye uslubida talqin qilish bilan mashhur. Uning kolleksiyalarida atlas va adrasdan tikilgan liboslar qo'lda ishlangan kashtalar, applikatsiyalar va nozik detal bilan boyitilgan.

- Misol: Atlasdan yasalgan uzun ko'ylaklar yoki adrasdan tikilgan paltolar zamonaviy siluetlar bilan birlashtirilib, sharqona naqshlar va pastel ranglar

uyg'unligini ta'minlaydi.

- Uslub: Lali o'zbek an'analarini zamonaviy minimalist estetika bilan birlashtiradi, bu esa uning kiyimlarini xalqaro bozorda raqobatbardosh qiladi.

- Kamola Rustamova (Azukar Moreno):

- Ispaniyada tahsil olgan Kamola Rustamova o'zbek matolarini jahon modasi bilan integratsiya qilishda muvaffaqiyat qozongan. Uning kolleksiyalarida atlas va shoyidan yasalgan kiyimlar zamonaviy kesimlar va an'anaviy naqshlarning uyg'unligi bilan ajralib turadi.

- Misol: Atlasdan tikilgan uzun ko'ylaklar yoki shoyidan yasalgan sharflar zamonaviy siluetlar bilan bezatilib, Ispaniya va Yevropa moda haftaliklarida namoyish etilgan.

- Muvaffaqiyatlari: Kamola 2006-yilda "Andalusiyaning eng yaxshi yosh dizayneri" va 2012-yilda "Madridning eng yaxshi dizayneri" nominatsiyalarida g'olib bo'lgan.

- Texnologiya va innovatsiya:

- Qadimiy to'qimachilik texnikalari (masalan, qo'lda ipak to'qish yoki ikat bo'yash) saqlanib qolmoqda, lekin zamonaviy tikuvchilik va kesim usullari qo'llanilmoqda.

- Marg'ilonda ishlab chiqariladigan "Kelinchak atlas", "Guldasta" yoki "Shohi adras" kabi matolar zamonaviy dizaynlar uchun maxsus ishlab chiqarilmoqda.

- Ba'zi dizaynerlar ekologik toza bo'yoqlar va barqaror ishlab chiqarish usullarini qo'llab, global barqaror moda trendlariga moslashmoqda.

- Kundalik hayotda qo'llanilishi:

- Atlas, adras va shoyi endi faqat bayramona yoki milliy kiyimlar uchun emas, balki kundalik kiyimlar va uy dekoratsiyasi uchun ham ishlatilmoqda. Masalan:

- Kundalik kiyimlar: Adrasdan yasalgan ko'ylaklar, atlas sharflar yoki shoyi bluzkalar zamonaviy ofis yoki ko'cha modasida keng tarqalmoqda.

- Uy dekoratsiyasi: Adrasdan yasalgan pardalar, yostiq jildlari yoki atlasdan tikilgan stol ro'molchalari zamonaviy interyerlarda sharqona joziba qo'shadi.

Xalqaro e'tirof va tadbirlar

- Xalqaro moda haftaliklari:

- O'zbek dizaynerlari, xususan, Kamola Rustamova, Lali Fazilova va Dilnoza Umrzakova kabi ismlar Yevropa (Ispaniya, Fransiya) va Osiyo (Dubay, Qozog'iston) moda haftaliklarida o'zbek matolarini muvaffaqiyatli namoyish etmoqda.

- Masalan, Kamola Rustamovaning atlas va shoyidan tikilgan kolleksiyalari Ispaniyada katta e'tirofga sazovor bo'lgan.

- Atlas bayrami:

- Marg'ilonda har yili o'tkaziladigan "Atlas bayrami" qadimiy o'zbek matolarini zamonaviy dizaynda targ'ib qilishda muhim platforma hisoblanadi. Ushbu festivalda

20 dan ortiq mamlakatdan dizaynerlar, hunarmandlar va moda ixlosmandlari ishtirok etib, atlas, adras va shoyi matolarining jahon miqyosidagi qiziqishini oshiradi.

- Festivalda moda ko'rgazmalari, mahorat darslari va xalqaro dizaynerlar bilan hamkorlik loyihalari tashkil etiladi.

- Xalqaro hamkorlik:

- O'zbek matolari YUNESKOning moddiy bo'lmagan madaniy meros ro'yxatiga kiritilgan, bu esa ularning jahon miqyosida e'tirof etilishiga yordam bermoqda.

- Xalqaro brendlar, masalan, Gucci yoki Zara kabi moda uylari, o'zbek ikat naqshlaridan ilhomlanib, o'z kolleksiyalarida shunga o'xshash elementlardan foydalanmoqda.

O'zbek milliy matolari deganda ko'z o'ngimizda kamalak ranglarda tovlanuvchi atlasu adraslar namoyon bo'ladi. Usta hunarmandlarning mashaqqatli mehnati, qobiliyati, mahorati natijasida yaralgan atlas, adras, beqasam kabi bir-biridan bejirim matolar nihoyatda qadrlidir.

Azaliy qadriyatlarimizni o'zida ifoda etgan ushbu go'zal matolar milliy boyligimiz sanaladi. Unda xalqimizning uzoq hamda shonli o'tmishi, qadimiy an'analari, estetik dunyoqarashi, didi va o'ziga xos xususiyatlari mujassam.

"Atlas" so'zi arab tilidan tarjima qilganda tekis, silliq degan ma'noni anglatadi. U tanda ipi ham, arqoq ipi ham tabiiy ipakdan to'qiladigan bir yuzlama silliq mato hisoblanadi. Alohida ishlov berib atlasga jilo beriladi. Shunga ko'ra u tovlanib turadi. Atlasning tabiiy ipakdan to'qilgan eng a'lo navi sakkiz tepkili xonatlas deb ataladi. Xonatlasning barcha siri uning tuzilish hamda to'qilish usulidadir.

Atlas to'qish Marg'ilonda juda qadimdan rivojlangan va boshqa joylarga tarqalgan. XX asr boshlarida bu yerda ko'plab atlas to'quvchi kosiblar bo'lishgan. 2017 yilda o'zbek ipak matolarining to'qish texnologiyasi YUNESKOning insoniyat nomoddiy madaniy merosi ro'yxatiga kiritilgani milliy matolarimizning jahon miqyosidagi yuksak o'rnini namoyon etadi. Bugungi kunda yo'qolib borayotgan an'analarni asrab-avaylash, jumladan, tarixiy matolarni qayta tiklash tobora muhim ahamiyat kasb etadi.

Shuningdek, ipak matolar orasida eng mashhuri abrli atlas va xonatlasdir. Ularning o'ziga xosligi – bezak va gullar matoga emas, balki o'rish ipining o'ziga chiziladi. Aytaylik, uzunligi 200 metr, eni 40 santimetr atlasni to'qish uchun 3 ming 600ta ipak tolani bir-biri bilan uyg'unlashtirish lozim. Bitta tola uzilsa ham mahsulot sifatiga putur yetadi. Shu bois matoga yangi element qo'shish juda qiyin. Iplarni "abr" usulida bo'yash ham katta mahorat talab etadi. E'tiborlisi, barcha ranglar tabiiy usulda, bo'yoq beruvchi giyohlardan tayyorlanadi. Shu bois ular o'z sifatini yo'qotmaydi, ranglar qorishib ketmaydi.

Atlasdan ayollar liboslari, ko'rpa, ko'rpachalar, erkaklar qiyig'i va boshqa

buyumlar tikiladi. Adrasdan esa ayollarning kiyim-kechaklari bilan birga chopon, ko'rpa, ko'rpachalar tikiladi.

Bugungi kunda ko'plab hunarmandlarimiz tomonidan qadimiy namunalar asosida ishlab chiqarilayotgan "O'zbekiston go'zali", "Marg'ilon", "Bibixonim", "Begoyim", "Kelinchak atlas", "Bargi karam", "Nomozshomgul", "Guldasta", "Navro'z", "Qo'chqorshox" deb nomlangan ipak matolari dunyo miqyosida e'tirofga sazovor.

Xulosa

Qadimiy o'zbek matolari – atlas, adras va shoyi – zamonaviy dizaynda yangicha talqin topib, o'zbek modasini jahon miqyosida targ'ib qilmoqda. Lali Fazilova, Kamola Rustamova, Dilnoza Umrzakova kabi dizaynerlar an'anaviy matolarni zamonaviy siluetlar, ranglar va texnologiyalar bilan uyg'unlashtirib, global moda trendlariga moslashtirmoqda. "Atlas bayrami" kabi tadbirlar va xalqaro moda haftaliklari ushbu matolarni dunyoga tanitishda muhim rol o'ynamoqda. Shu bilan birga, barqaror moda va raqamli platformalar o'zbek matolarining kelajagini yanada yorqinroq qilmoqda.

Qadimiy o'zbek matolari bo'lgan atlas, adras va shoyi nafaqat estetik jihatdan, balki xalqning tarixiy, madaniy va badiiy tafakkurining mahsuli sifatida bugungi modada qayta talqin qilinmoqda. Ularning dizayndagi talqini orqali o'zbek madaniyati nafaqat mahalliy balki xalqaro miqyosda tanilmoqda.

Adabiyotlar:

1. National encyclopedia of Uzbekistan. –T.: State Scientific Publishing House, 2006. –P. 605.
2. A.Xakimov. The flowering season of Uzbek silk. –T.: Islam Karimov Foundation Publishing House, 2017. –P. 156.
3. Abdullah Qadiri. The last days. -T.: Publishing house of fiction, 1958. –P. 371.
4. Buzov B.A., Modestova T.A., Alymenkova N.D. Material production of shveytnogo production. -M.: Legprombytizdat, 1986.- P. 424.
5. Jabborova M.Sh. Sewing technology. T.: Uzbekistan, 1994. -P. 415.
6. M. K. Rasulova. Technology of sewing production. Light industry profession a textbook for college students. T.: Turon-Iqbol, 2006. -P. 176.
7. Petrunina V.G., Babadjanova M.A. Metodicheskoe ukazanie po vypolneniyu laboratornyx rabot po kursu Ximizatsiya tehnologicheskix protsessov proizvodstva izdeliy legkoy promyshlennosti. T.: TTESI. –P. 28.